

הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר

■ בְּעֵינֵי ה'

פרשת ראה פותחת באזהרה:

”לא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אָנְחָנוּ עֹשִׂים פֶּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו” (דברים יב, ח)

אזהרה זו מתייחסת להיתר המיוחד שהיה נוהג במדבר לאכול מבשר הקרבנות בכל מקום שירצו. התורה מזהירה את הנכנסים לארץ ישראל, שכאשר ייקבע מקום מוגדר למשכן כדוגמת משכן שילה או ירושלים, יחול איסור לאכול מן הקרבן מחוץ למקום הקודש.

במוקד המאמר, יעמוד הביטוי ”איש כל הישר בעיניו” כלומר, הנכון בעיניו. התורה מבקשת להדגיש, שקנה המידה לעשייה נכונה הוא לא מה שנכון בעיני כל אחד ואחד, אלא מה שנכון בעיני ה'.

הדגשה זאת מפורשת בהמשך:

”... לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּלְבִנְיָךְ אַחֲרַיִךְ כִּי תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה'” (שם, פסוק כה)

וכאילו לא די באמירה אחת, מרגיש משה רבנו צורך לחזור על כך פעם נוספת בהפרש שלושה פסוקים בלבד, לבל נטעה חלילה:

”... לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּלְבִנְיָךְ אַחֲרַיִךְ עַד עוֹלָם, כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה' אֶל־לְהִיךְ” (שם, פסוק כח)

בהתבוננות בפסוק האחרון יתגלו שני שינויים.

תוספת המילה ”הטוב” (מלבד הישר).

תוספת הביטוי "עַד עוֹלָם".

טרם שנדון בשינויים האלה, מן הראוי ללמוד כיצד הבינו חז"ל את הפסוק הזה. במדרש ההלכה "ספרי", שהוא מדרש תנאים מפורסם, נחלקו רבי עקיבא ורבי ישמעאל בפירוש הפסוק הזה: "... כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה' אֶל־הֵיךְ". רבי עקיבא אומר: "הַטּוֹב" – בעיני שמים ו"הַיָּשָׁר" – בעיני אדם. רבי ישמעאל אומר: "הַיָּשָׁר" – בעיני שמים, ו"הַטּוֹב" – בעיני אדם. גם רבי עקיבא וגם רבי ישמעאל מסכימים, שקנה המידה לעשיית הטוב והישר, הוא גם בעיני ה' וגם בעיני אדם. כלפי המכנה המשותף הזה שביניהם מסיים המדרש כך:

וכן הוא אומר "וּמִצָּא חֵן וְשִׂכַל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם". (משלי ג, ד) (ספרי, ראה)

השאלה הבאה מתבקשת מאליה.

לכאורה, הרי הדגש של התורה הוא על "בְּעֵינֵי ה'" בלבד! היכן יש רמז בתורה לתוספת "בעיני אדם"?

■ בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם

אנו למדים זאת ממשה רבנו עצמו. בפנותו אל שבטי גד וראובן אשר ביקשו להתנחל בעבר הירדן המזרחי, דורש משה:

"... וְהִיִּיתֶם נִקְיִים מִה' וּמִיִּשְׂרָאֵל..." (במדבר לב, כב)

ההוראה מאוד ברורה. אין די בעשייה המנקה את האדם כלפי שמים, אלא יש צורך לוודא שגם בני אדם לא ירננו אחריו ולא יחשדו בו.

הפסוק בספר משלי מוסיף ומלמד שאין די בניקיון מחשד, אלא יש לנקוט פעולות חיוביות כדי שנמצא חן ושכל טוב גם בעיני אלוקים וגם בעיני אדם.

על פי זה, כשהתורה אומרת "הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה'", היא מתכוונת ללמד, שטוב בעיני ה' שנמצא חן גם בעיני בני אדם.

את הגישה הזאת מסכם רבי יהודה הנשיא במסכת אבות:

"רבי אומר: איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם? כל שהיא תפארת לעושיה,

ותפארת לו מן האדם". (אבות פרק ב, משנה א)

רבי מנחם לבית מאיר הנודע בפירושו "המאירי" מפרש כך: על האדם לבחור דרך ישרה כזו, שגם הקב"ה (יוצר המצווה) יתפאר בה (בדרך שבחר האדם) וגם בני אדם. בכל זאת עדיין לא ברור, מדוע חשובה כל כך דעתם של בני אדם.

■ הטוב והישר

כשהתורה אומרת "הישר בעיני ה'" היא מתכוונת לומר, הנכון והראוי בעיני ה'. כעת עלינו לברר, מה מתכוונת התורה כשהיא מוסיפה למילה 'ישר' את המילה 'טוב', כגון בפסוק הבא:

"... לְמַעַן יֵיטֵב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה' אֱ-לֹהֶיךָ".
(דברים יב, כח)

הצירוף החדש הזה של טוב וישר, יוצר משמעות חדשה לשתי המילים האלה. 'טוב' מבטא מהות, תכלית ומטרה. לעומתו 'ישר' מבטא 'נכון', כלומר צורת ביצוע נכונה או דרך עשייה נכונה.

כשהתורה מחברת את שתי ההגדרות "כִּי תַעֲשֶׂה הַטוֹב וְהַיָּשָׁר", היא מתכוונת לומר, תקפיד על המטרה שתהיה טובה מבלי להזניח את הדרך לביצוע, שתהיה גם היא נכונה וראויה.

מן התשובה לשאלת הבן החכם בתורה אנו למדים כי המצוות שה' מצווה אותנו, מטרתן להיטיב לנו עד עולם.

"כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּן־בְּנֵיךָ לֵאמֹר מָה הָעֵדוּת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים (מה מהות העדות...) אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱ-לֹהֵינוּ אֲתֶכֶם?".
(דברים ו, כ)

והתשובה היא: "וַיִּצְוֵנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה... לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים...". (דברים ו, כד) כלומר למען טובתנו שלנו.

אותה תבנית עצמה חוזרת ונשנית בדברי משה לעם ישראל:

"וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱ-לֹהֶיךָ שְׂאֵל מֵעַמָּךְ כִּי אִם לִירְאָה אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּכָל דְּרָכָיו... לְטוֹב לְךָ".
(דברים י, יב-יג)

כלומר, מה כבר ה' מבקש ממך? לשמור את כל התורה?! הרי זה למענך "לְטוֹב לְךָ"! אך לא די בחשיבה על תכלית המצוות בלבד. יש צורך לפתח את דרך ביצוע

המצוות. דרך הביצוע צריכה להיות מקובלת על הבריות ומוצאת חן בעיניהם. זוהי הדרך 'הישרה' והנכונה'.

ההבחנה הזאת בין 'טוב' ל'ישר', מוצאת את ביטויה בפרשת בלק ובלעם. מלך מואב, שהיה מאוכזב מאוד מבלעם, מנסה את מזלו בפעם השלישית:

"... לְכֹה נָא אֶקְחָךָ אֶל מְקוֹם אַחֵר אוֹלֵי יִישׂר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים וְקִבְּתוּ לִי מַשָּׁם."

(במדבר כג, כז)

בלק משתמש בביטוי "אוֹלֵי יִישׂר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים"

כלומר, אם האלוקים מחפש מקום מתאים שיהיה אמצעי להעברת הקללה, יש מקום כזה.

בלעם לעומת זאת, מגיב בצורה שונה:

"וַיֵּרָא בְלַעַם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי ה' לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל..."

(במדבר כד, א)

בלעם הבין שהבעיה איננה מציאת דרך נכונה ואמצעי נכון להעברת הקללה, אלא באופן עקרוני ה' רוצה לברך את ישראל כדי להיטיב לטובים.

נשוב אל הפסוק הזה:

"... לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּלְבְנֵיךָ אַחֲרֶיךָ עַד עוֹלָם, כִּי תַעֲשֶׂה הַטוֹב וְהַיֵּשֶׁר בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ" הפסוק הזה מלמד, שכאשר תכלית הטוב מתחברת עם הדרך הנכונה והישרה, ההבטחה היא עד עולם.

■ תפקיד כפול

נשוב אל השאלה הראשונה. מדוע חשובה כל כך דעתם של בני אדם?

חז"ל מדריכים אותנו:

"וְאֶהְבֶּתְ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ", שיהיה שם שמים מתאהב על ידך. שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות. מה הבריות אומרות עליו? אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלימדו תורה. (יומא פו.).

במילים אחרות, יש לנו תפקיד כפול.

לעשות את רצון ה' במדויק.

לפעול ולגרום לכך שגם אחרים ירצו ללכת בדרכיו.

כלומר, ראשית, חובה ללמוד היטב כיצד לקיים את מצוות התורה בדיוק כפי שה' מצווה. בנוסף, יש לבחור דרך פעולה כזו, שכל בני האדם יתלהבו ויאמרו: זו הדרך האמתית שעלינו ללכת בה.

זו גם הכוונה שלנו באמרנו יום יום בברכות השחר את התפילה הבאה:

”הערב נא ה' אלוקינו את דברי תורתך בפנינו ובפיפיות עמך בית ישראל”.

כלומר, עזור לנו לראות את המתיקות והחן שבדברי התורה, כדי שנוכל להנחיל אותם לכולם.

הגישה הזאת תעזור לנו להבין את דברי רבי חנינא בן דוסא:

”הוא היה אומר (רבי חנינא בן דוסא):

כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו, וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו”.

(אבות פ"ג, מ"י)

ברור שאין כוונתו של רבי חנינא באומר: "רוח הבריות נוחה הימנו", למי שמתחנף לבריות ודואג לספק להם לחם ושעשועים. לא זה הוא האדם שרוח המקום ברוך הוא נוחה ממנו.

דברי רבי חנינא מכוונים למי שהולך בדרך ה' ומקיים את מצוותיו בדרך ובצורה שרוח הבריות נוחה ממנו. אם כך הוא עושה, גם רוח המקום ברוך הוא נוחה ממנו. מצד שני, כל מי שמקיים את מצוות ה' אבל בדרך ובצורה שרוח הבריות אינה נוחה ממנו, גם רוח המקום ברוך הוא לא תהיה נוחה ממנו.

■ נקודת מוצא

נשוב ונזכיר את מחלוקת רבי עקיבא ורבי ישמעאל, שהובאה בתחילת המאמר:

”כִּי תַעֲשֶׂה הַטוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה' אֶל־לִהְיֶה”.

לדעת רבי עקיבא: "הטוב" – בעיני ה', "הישר" – בעיני אדם.

כלומר, רבי עקיבא סבור, שתחילה יש לברר מהו הטוב בעיני ה', ורק אח"כ למצוא את המסילות כיצד להוביל את המהלך שיהיה ישר גם בעיני הבריות.

רבי עקיבא חווה על עצמו חוויה שהשאירה עליו רושם עז. וכך הוא מספר:

”אמר רבי עקיבא:

כך היה תחילת תשמישי לפני חכמים. פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה. נשאתיו על כתפי וטיפלתי בו 4 מילין (4 ק"מ) עד שהבאתיו למקום קברות, וקברתי.

וכשבאתי והרציתי את הדברים לפני רבי אליעזר ורבי יהושע, אמרו לי: על כל פסיעה ופסיעה, מעלה עליך הכתוב כאילו שפכת דם נקי (היה עליך לקברו במקום שנמצא).

אמרתי להם: רבותי! אם בשעה שנתכוונתי לזכות, נתחייבתי. בשעה שלא נתכוונתי לזכות, על אחת כמה וכמה!

מאותה שעה לא זזתי מלשמש תלמידי חכמים.” (על פי ירושלמי נזיר פרק ז ה"א)

כלומר, קודם כל יש לברר את האמת האלוקית בבית המדרש, ורק אח"כ למצוא מסילות להאהיב אותה על בני אדם.

רבי ישמעאל לעומת זאת, סבור אחרת.

רבי ישמעאל אומר: ”הַיֵּשֶׁר” בעיני שמים, ו”הַטּוֹב” בעיני אדם.

על פי זה, סדר הפסוק – ”הַטּוֹב וְהַיֵּשֶׁר בְּעֵינֵי ה'” מלמד, שקודם כל יש לוודא שיהיה טוב בעיני אדם.

הייתכן!?

דָּרָךְ עֵץ הַחַיִּים

נפנה לחטא אדם הראשון:

”אמר רבי ישמעאל בן נחמן: עשרים ושישה דורות קדמה דרך ארץ לתורה.

הדא הוא דכתיב: 'לְשֹׁמֵר אֶת דְּרָךְ עֵץ הַחַיִּים'. (בראשית ג, כד) 'דָּרָךְ' זו דרך ארץ.

(ויקרא רבה ט, ג)

ואחר כך 'עֵץ הַחַיִּים' זו תורה.”

כלומר, לפני שמגיעים אל עץ החיים צריך לעלות על הדרך הנכונה. אדם הראשון לא עלה על הדרך הנכונה בהליכתו לעץ החיים וזו סיבת חטאו.

ה' מצווה לא לאכול מעץ הדעת מתוך דאגה לעתידו של האדם.

מנגד, לחש לו הנחש, שהאיסור הזה נובע מחשש האלוקים פן האדם יהיה כמוהו. כלומר, ה' כביכול דואג לעצמו.

אילו היה אדם הראשון מוסרי ומכיר טובה למי שהטיב לו, היה שואל את עצמו: ה' בראני ונתן לי חיים, הכניס אותי לתוך שערי גן עדן וברא עזר כנגדי. הייתכן כי ירצה ברעתי? אם כן, לא היה מכניסני לגן עדן מלכתחילה, ולא היה צריך לצוותני שלא לאכול מעץ הדעת!

כלומר, אילו הייתה באדם הראשון מידת הכרת הטוב בשלמות, כלומר דרך ארץ, לא היה חוטא!

לעומת אדם הראשון, אברהם אבינו הגיע להכרת ה' מתוך שאלה אחת שכל כולה דרך ארץ. למי עלי להכיר תודה על כל הבריאה המופלאה שזכיתי להיות חלק ממנה?

זו היא סברתו של רבי ישמעאל.

אם האדם יסגל לעצמו דרך ארץ ומידות טובות, כגון ענווה והכרת הטוב בין אדם לחברו, הן יובילו אותו לישרות בדרך קיום המצוות גם כלפי שמים.

משום כך, פירש רבי ישמעאל את הפסוק "כִּי תַעֲשֶׂה הַטוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה' אַל־לְהִיךְ", "הטוב" – בעיני בני אדם, "וְהַיָּשָׁר" – בעיני שמים.

■ הַיָּשָׁר וְהַטוֹב

ישנו עוד פסוק אחד בתורה המציין את הטוב והישר אבל בסדר הפוך, קודם 'ישר' ואח"כ 'טוב'.

"וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטוֹב בְּעֵינֵי ה' לְמַעַן יֵיטֵב לָךְ..." (דברים ו, יח)

הפסוק הזה מופיע בפרשת ואתחנן אחרי האזהרה הזאת:

"לֹא תִנְסוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בְּמִסְרָה". (שם, פסוק טז)

בדרך כלל כאשר צמד מילים מופיע בתורה בשתי צורות הפוכות זו מזו, רמז הוא למשקל סגולי שווה.

הנה דוגמא מובהקת.

פעם אחת נאמר: "כִּפֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ... (שמות כ, יב)" האב קודם לאם, ופעם אחרת נאמר: "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ... (ויקרא יט, ג)" האם קודמת לאב.

מלמד שניהם שקולים זה כזה (ויקרא רבה בחוקותי לו, א).

גם כאן נפעיל את הגישה הזאת. הרי כבר ציינו לעיל ש"הטוב" הוא המטרה ו"הישר" הוא הדרך אל המטרה. מכאן המסקנה, שהתורה רואה באמצעי ובמטרה משקל סגולי זהה.

על המשקל הסגולי הזהה בין אמצעי למטרה נוכל ללמוד מן המשנה הבאה:

"הוא היה אומר:

יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה, מכל חיי העולם הבא.
ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה".

(אבות פרק ד משנה יז)

העולם הזה הוא אמצעי בכדי להגיע לעולם הבא שהוא המטרה. לכן יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה.

מאידך, יש בשעה אחת של תשובה ומעשים טובים בעולם הזה שבו ניתן להתעלות ולהתקדש, מה שאין בכל חיי העולם הבא שבו המדרגה כבר קבועה.

משקל סגולי זהה פירושו, שבכל אחד מן הצמד יש יתרון וחיסרון, ועליהם אומר הכתוב:

"טוֹב אֲשֶׁר תֵּאַחֶזַ בְּזֶה וְגַם מִזֶּה אֶל תִּנַּח אֶת יָדְךָ...".

(קהלת ז, יח)

